

Юлія Ключко

Сучасні освітні практики музеїв України

Стаття присвячена аналізу освітніх практик музеїв у контексті розвитку сучасного суспільства, визначенню основних напрямів діяльності українських музеїв як культурно-освітніх закладів.

Ключові слова: музей, освітні практики, музейні проекти, інтерактивність.

The article analyzes educational practices of museums in the context of the development of modern society. It defines basic directions for the development of Ukrainian museums as cultural and educational institutions.

Keywords: museum, educational practices, museum projects, interactivity.

Освіта завжди була і залишатиметься необхідною і найважливішою складовою життя суспільства. Музей як соціокультурний інститут займає важливе місце в системі вітчизняної освіти. В наш час, за умов реформування освітньої системи, актуалізується проблема визначення ролі, конкретної участі і перспектив розвитку кожного музею в якості компонента культурно-освітньої діяльності. Це питання знайшло своє відображення у роботах Т. Белофастової, М. Гнедовського, Д. Камерона, І. Коссової, О. Мастениці, Б. Столярова, К. Хадсона, Л. Шляхтіної та інших. Незважаючи на певні дослідницькі здобутки зазначеної проблеми, місце і роль музеїв у системі освіти залишаються малодослідженими.

На межі ХХ–ХХІ століть спостерігається пошук нової освітньої парадигми, відбувається уточнення культуротворчої функції освіти, осмислення ролі культури у визначенні орієнтирів у сфері освіти і виховання. Зважаючи на кризу класичної освітньої моделі в умовах переходу до нової системи цінностей інформаційної цивілізації, вчені визначають необхідність загальнокультурної основи освіти. Виходячи з цього, місія сучасного музею співвідноситься із завданнями «істинної освіти», визначеними М. Гайдеггером. Зокрема, збереження і відтворення багатства культурно-історичних, морально-духовних цінностей і смислів¹.

¹ Кошелева В. Л. М. Хайдеггер: феноменологическое осмысление современной культуры и проблемы образования / В. Л. Кошелева // Философия образования для XXI века: Сб. статей. – М.: Изд. фирма «Логос», 1992. – С. 117–130.

У сфері освітньої політики Європейського Союзу відбувається процес розробки стратегічних пріоритетів розвитку галузі. В 2009 році Радою ЄС була затверджена Стратегічна програма європейського співробітництва в галузі освіти і навчання «Освіта і навчання 2020», де визначено основні стратегічні цілі: навчання впродовж життя та мобільність; якість і ефективність; рівність та соціальна єдність; інновації і творчість. У контексті даного документу в Україні у 2013 році розроблено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, що серед низки завдань передбачає побудову ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, формування соціально зрілої творчої особистості². На наш погляд, освітня діяльність музею, орієнтована на дані завдання, є важливим чинником інкультурації та соціалізації особистості.

Зважаючи на вищевикладене, наша стаття має на меті аналіз освітніх практик сучасного музею; визначення основних напрямів діяльності українських музеїв як культурно-освітніх закладів.

Реалізація соціокультурної місії музею забезпечується ефективністю його взаємодії із відвідувачами. На сьогоднішній день в історичних і соціальних умовах, що змінюються, музей як зберігач культурної спадщини, переживає серйоз-

² Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. – [Електр. ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua / go 344/2013.

ні трансформації, перетворюючись у систему, яка все більш відкрита суспільству та орієнтується на задоволення його запитів. Музей переглядає зміст своєї роботи відповідно до потреб сучасної людини. Зважаючи на це, музейні заклади дедалі частіше набувають ознак культурного центру, який здатний виконувати поліфункціональні завдання – освітньо-виховні та розважально-рекреаційні, використовуючи різноманітний спектр форм культурно-освітньої роботи, що розраховані на різні категорії музейної аудиторії та мають свої організаційно-методичні особливості. Виявлення найбільш ефективних і оригінальних форм та методів становить основу педагогічної майстерності сучасного музейного працівника.

Форми культурно-освітньої роботи музею з аудиторією склалися десятиріччями і змінювалися з часом під впливом історичних подій, наукового пошуку і суспільного попиту. Деякі форми, що стали історично стійкими та використовуються в роботі музеїв різних профілів, мають загальне означення традиційних. Форми, запозичені з інших сфер культури, освіти і науки або ті, виникнення яких обумовлене розвитком технологій, належать до категорії нетрадиційних. Як свідчать дослідження, традиційні форми з'явилися переважно у період становлення культурно-освітньої роботи музею і є основою для створення тих, що виникають під впливом часу, соціального замовлення. Створення дійсно нової форми – явище рідкісне. Це може відбуватися лише за умови зміни освітньої моделі музею, і відповідно, вимог, що висуваються до роботи з аудиторією¹.

Розглянемо більш докладно сучасні освітні практики в контексті функціонування комунікативної моделі музею, яка затвердилась в Україні з кінця 1980-х років.

Експерсії

Експерсія являє собою одну із основних традиційних форм роботи з публікою. Дана форма набула розвитку у вітчизняних музеях з кінця XIX сторіччя і не втратила свого значення до сьогодні. Сучасна експерсія, як одна із форм комунікації, передбачає розгляд експерсантів не як пасивних слухачів, а як активних учасників діалогу, організованого експерсоводом. Тематика експерсій стає все більш різноманітною, відповідно до запитів та інтересів відвідувачів. Поступово набули поширення авторські експерсії, що сприяє розвитку експерсійної справи і прилученню до музею но-

вих груп відвідувачів, а також виявленню у музейному середовищі яскравих творчих особистостей. Спостерігається також жанрове різноманіття експерсій (експерсія-дослідження, експерсія-подорож, експерсія-бесіда, експерсія-спектакль тощо). У зв'язку із жанровим різноманіттям експерсій все більш активно впроваджується інтерактивна методика, яка базується на активізації відвідувачів з урахуванням диференційованого підходу до них. Наприклад, Національний художній музей України проводить для школярів за методиками активного залучення відвідувачів до сприйняття мистецького твору цикл інтерактивних експерсій: «Види і жанри образотворчого мистецтва», «Історичні студії в музеї», «Етнографічні студії в музеї», «Побутовий та історичний жанри», «Пейзаж», «Портрет» тощо. Тематика експерсій даного циклу, що визначена за участю викладачів загальноосвітніх шкіл Києва, з одного боку, дозволяє відчути власну причетність до історії та культури свого народу, а з іншого – доповнює і збагачує викладання шкільної програми. Дніпропетровський національний історичний музей, крім традиційних експерсій, пропонує для своїх відвідувачів у межах проекту «Нічний музей», експерсію «Людина і степ», експерсію-спектакль «Однажды мы будем солдатами», інтелектуальну гру «Ніч в музеї». Розробники даних форм зважали на те, що предмети у темряві сприймаються не так, як вдень; а музейні предмети, до яких торкалися руки багатьох поколінь, взагалі мають надзвичайну ауру. Відділом науково-освітньої роботи та зв'язків з громадськістю Національного музею українського народного декоративного мистецтва розроблені оглядові та тематичні експерсії з елементами пізнавальної гри, експерсії-вікторини, експерсії-конкурси («Кожна одежина на ім'я красна» – на знання українського народного костюму; «Ой гарна я, гарна, мов тая горлиця» – на вміння одягати народний одяг; «Народ скаже, як зав'яже» – на знання приповідок, прислів'їв, приказок, віршів та пісень про рушник).

Лекторії

До числа традиційних та найбільш ранніх за часом виникнення форм роботи ми можемо віднести лекцію. Слід зазначити, що у багатьох музеях лекції як форму спілкування з аудиторією почали використовувати раніше, аніж експерсії. На початку XX сторіччя лекції, які задовольняли потребу у пізнанні, стали помітним явищем суспільного життя і проходили, як правило, при великому скупченні народу. Це пояснювалось, перш за все,

¹ Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей: Уч. пос. по музейной педагогике. / М. Ю. Юхневич. – М., 2001.

тим, що читались вони визначними вченими, світила науки. З часом лекції втратили значення форми, яка має широкий суспільний резонанс. Вони стали читатися головним чином співробітниками музеїв. Використання музейного предмета як атрибуту стає важливою вимогою, яка висувається до лекції. Проведений нами аналіз засвідчив, що в сучасних музеях найчастіше організуються постійні лекторії, розраховані на певну аудиторію. Зокрема, у Національному художньому музеї вже не перший рік функціонує сімейний лекторій для дітей 6–8 років та їхніх батьків. Лекції допомагають наймолодшим відвідувачам зрозуміти своєрідну мову образотворчого мистецтва. Головний принцип, закладений в основу циклу – це робота з оригіналом. Популярна форма викладення матеріалу дозволяє дітям легко і невимушено засвоювати ази теорії мистецтва. Батьки, працюючи в окремій групі, одержують ту саму інформацію, що і діти, але «на дорослому рівні».

Завдання, що їх одержують і діти, і батьки, не є обов'язковими для виконання. Проте, на думку музейних працівників, спільна робота з виконання завдань об'єднує родину у проміжку між зустрічами в музеї, надає цікаві ідеї для спільного дозвілля. Також вже став традиційним для музею лекторій для підлітків «Абетка мистецтв». Інтерактивний лекторій має на меті заохотити підлітків до жвавого безпосереднього спілкування з музейними творами, дає можливість дізнатися про те, як створюються картини, скульптури, графічні аркуші, дозволяє зазирнути у «творчу лабораторію» митця. За допомогою сучасної мультимедійної системи діти вивчають твори корифеїв не лише українського мистецтва, а й світових класиків. Розділ, присвячений архітектурі, в загальних рисах висвітлює особливості цього виду творчості. Слухачі лекторію одержують на пам'ять «Короткий словничок мистецтвознавчих термінів» та комп'ютерну презентацію «Стилі в архітектурі»¹.

Музейні свята

З 1980-х років у музеях України починає набувати популярності така комплексна форма роботи з аудиторією як музейне свято. Насамперед, ця форма активно впроваджується у музеях просто неба у вигляді фольклорних свят, свят ремесел, календарних свят. При цьому мова йде про різноманітні заходи, які відрізняються не тільки сюжетами, але і методами організації. Разом з тим термін «музейне свято» закріпив і спільні риси, що

притаманні всім дійствам: неформальна атмосфера святковості; ефект причетності до того, що відбувається завдяки театралізації, грі, безпосередньому спілкуванню з «персонажами» святкового дійства, застосуванню особливої атрибутики.

Таким чином свято сприяє збереженню і відродженню нематеріальної духовної спадщини. Ефект музейного свята залежить від того, наскільки вдається активізувати аудиторію, залучити глядачів до дійства, стерти межу між «глядацьким залом» і «сценою». На сьогодні музейні свята користуються надзвичайною популярністю серед населення. Наприклад, проведення циклу народних свят у Національному музеї народної архітектури і побуту України стало вже доброю традицією. Музей щорічно проводить Різдвяні свята, Масляну, Веснянки, День дитячої творчості, День вишивальниці і ткалі, День різальника і майстра плетіння, Трійцю, Косовицю, День Гончара і коваля, Івана Купала, День пасічника, Осінній ярмарок, Осінь весільну, свято Покрова. У Дніпропетровському національному історичному музеї проходять такі свята як Чисті джерела, Гончарне коло, Масляна, Свято вишивки і ляльки.

Музейно-педагогічні програми і проекти

Культурно-освітні практики українських музеїв останнім часом представлені також різними музейно-педагогічними програмами і проектами. Вперше питання щодо необхідності розробки та впровадження у музейну діяльність програм, які розраховані на різні категорії відвідувачів, поставило у 1980-х роках у контексті розгляду проблеми цілеспрямованого формування музейної аудиторії. Для сучасних музейних програм і проектів характерна варіативність. Розглянемо більш докладно деякі з них.

Програма розвитку мислення засобами образотворчого мистецтва «Стратегії візуального мистецтва», що розрахована на дітей від 7 років, нині поширена у 12 регіонах України і втілюється через мережу Курсів підвищення кваліфікації вчителів на базі Навчально-методичного центру «Інтелект». Зазначена програма Visual Thinking Strategies (VTS) була започаткована американськими дослідниками Ф. Єнавайном та А. Гаузен у Музеї сучасного мистецтва (Нью-Йорк) у 1980-х роках; адаптована та запроваджена в Україні Міжнародним Фондом «Відродження» та Міжнародним інститутом «Відкрите суспільство» (Будапешт) у 1996–1998 роках. Навчальний цикл за програмою розрахований на три роки. Заняття проводяться у лекційній залі

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.namu.kiev.ua

та в експозиції музею. Суть програми полягає в тому, щоб надати кожній дитині можливість розкрити власні дослідницькі здібності, підтримувати інтерес до навчання та самонавчання, розвивати мовленнєві, комунікативні навички. Розгляд різноманітних творів дозволяє зорієнтуватись у царині мистецтва, усвідомити власні вподобання, що надалі може стати надійним підґрунтям для більш докладного вивчення історії та теорії мистецтва.

Слід підкреслити, що програма «Стратегії візуального мислення» пропонує дещо незвичний інноваційний підхід до вивчення візуальних образів. Обговорення мистецьких творів відбувається у формі фасилітованої дискусії. Ведучий – так званий фасилітатор (від лат. *facilitate* – допомагати при пологах) – дійсно допомагає народжуватися думкам. Для цього він застосовує певну методику, яка складається із запитань та реакцій на відповіді. Головна мета ведучого – створити атмосферу зацікавленості мистецьким твором, невимуженості та креативності.

Цікавою у даному контексті є також діяльність Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», де у 2011 році було започатковано проект «Музейний здвиг: інтерпретація культурної спадщини України» за підтримки Фонду Р. Ахметова «Розвиток України». Ідея проекту полягає у своєрідному «флеш-мобному» ознайомленні широкої аудиторії різних регіонів країни з самобутніми засадами і філософією народної творчості та найкращими зразками культурної спадщини України, а також ствердженні соціально-культурної та комунікативної ролі музею у формуванні національної ідентичності, розвитку громадянського суспільства. Основні завдання проекту передбачають популяризацію діяльності НЦНК «Музей Івана Гончара» як своєрідної моделі для переходу музеїв пострадянського типу до новітніх принципів функціонування музеїв як відкритих майданчиків і форумів для навчання, відпочинку, отримання нового досвіду і позитивних емоцій; сприяння демократизації музейної галузі України та її інтеграції у світове співтовариство, набуття українськими музеями відповідності загальним світовим стандартам¹.

Заслуговує на увагу також проведення у ряді музеїв України в рамках Програми Східного партнерства з питань культури проекту «Новий подих культури: спадщина, наповнена життям мистецтва». Реалізація проекту проходила із використанням методології воркшопів (*Workshop*) – групових на-

вчальних заходів, під час яких учасники вчаться не стільки завдяки теорії, скільки, насамперед, власній активній роботі. Відповідно до завдань проекту, воркшопи представляли собою творче дослідження, в центрі якого лежала проблема переосмислення, осучаснення музею, його колекцій та експонатів. Зокрема, у Херсонському обласному художньому музеї ім. О. Шовкуненка з метою відходу від негативних стереотипів про музей як про нудний і статичний архів «старих» картин і предметів учасникам воркшопу було запропоновано придумати і провести ряд альтернативних екскурсій.

Для Одеського муніципального музею особистих колекцій ім. Блещунова була розроблена унікальна концепція воркшопу. Особливість цього музею полягає в тому, що його наповнює атмосфера «домашньої колекції» і традицій, які виникли ще за життя його власника. Зважаючи на те, що предмети розміщені не стільки в хронологічній послідовності, скільки зібрані за принципом використання і географією, учасникам запропонували використовувати техніку колажу, де цінний не стільки кожен предмет, скільки комбінація сюжетів, форм і функцій предметів, представлених в одному залі або в одній композиції. Кожен вид колажу був прив'язаний до одного із залів музею. Таким чином, глядачі могли не тільки побачити як трансформуються в роботах авторів вже знайомі експонати музею, але й познайомитись з різноманітними техніками колажу².

Проекти, орієнтовані на підвищення фахової компетенції музейних працівників

Швидкі темпи суспільного розвитку, зростання популярності індустрії розваг вимагають від музеїв зміщення акцентів з музейних артефактів на відвідувача. Про такий важливий вектор роботи музеїв ішлося під час семінарів, тренінгів, конференцій, які організовувались для працівників музеїв України в рамках міжнародного проекту «Матра / Музеї України», ініційованого Асоціацією музеїв Нідерландів. Проект реалізовувався впродовж 2006–2009 рр. Викладачами і тренерами стали провідні фахівці музейної справи Нідерландів у співпраці з українськими колегами. Головне завдання проекту полягало в інтенсивному обміні досвідом сучасної музейної роботи задля кращого усвідомлення місії та можливостей музею, якісному збагаченні арсеналу підходів та практичних методик освітньої діяльності. Під час семінарів і тренінгів за темою «Освітні програми в музеї»

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://honchar.org.ua/proekty/muzejnij-zdvih>

² Неформальна освіта в музеї: практичні поради з досвіду застосування. – Херсон: Гілея, 2013. – 80 с.

піднімалися важливі питання: гостинності музею, стилів навчання, цільових груп, інтерактивних програм. У ході занять головний акцент ставився на необхідності залучити відвідувача до освітнього процесу у музеї. Іншими словами – домогтися того, щоб відвідувач не просто пасивно сприймав інформацію, а сам активно «розбудовував» свої знання, спираючись на уже наявний досвід¹.

У даному контексті також актуальний проект «Динамічний музей», який реалізовувався в рамках програми грантів Фонду «Розвиток України» впродовж 2013–2014 рр.². Зокрема, у Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» в межах проекту «Актуальний музей: стратегія динамічного розвитку» («Динамічний музей», Фонд «Розвиток України») та проекту «Голоси відвідувачів у музеях» (за підтримки Посольства США в Україні) відбувся тренінг «Формуючи майбутнє: голоси відвідувачів у музеях»³. Участь у таких проектах дає поштовх до реалізації нових інтерактивних проектів в українських музеях.

Проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що культурно-освітня діяльність українських музеїв представлена широким спектром різноманітних форм: від традиційних екскурсій, лекцій до нових, які набули розвитку в останні десятиріччя. Дедалі більше у практику музейної роботи входить інтерактивна методика, орієнтована як на дитячу, так і на дорослу аудиторію. Музейний відвідувач стає активним учасником подій, що відбуваються у музейному просторі. В музеях розробляються наукові, методичні основи куль-

турно-освітньої діяльності, яка повинна адекватно відповідати вимогам сучасного українського суспільства.

Місія музею в освітній сфері являє собою діяльність, що спрямована на збереження і передачу наступним поколінням культурного досвіду і гуманістичних традицій людства, формування ціннісних, моральних, світоглядних установок, виходячи із принципу толерантності до природного, етнічного, культурного і релігійного різноманіття світу, а також розвиток творчого потенціалу особистості. В сучасних умовах важливо використовувати освітній потенціал музею для рішення цілого комплексу завдань, що в першу чергу пов'язані з особистісними проблемами – самореалізацією, самоосвітою, відкриваючи шлях культурної ініціації людини і набуття нею освітньої компетенції. З огляду на вищевикладене, основні напрями діяльності українських музеїв як культурно-освітніх закладів передбачають розробку спеціальних програм і проектів з урахуванням психологічних, соціологічних характеристик музейної аудиторії; створення інтерактивних експозицій, впровадження музейно-педагогічних методик, які сприяють ознайомленню з музейним простором, подоланню пасивності у формах сприйняття музейної інформації; в межах міжнародного музейного співробітництва у сфері освітніх музейних програм здійснення аналізу й адаптації найкращого досвіду колег, реалізацію сумісних музейних освітніх програм, що дозволяють залучати аудиторію відразу декількох країн.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.matramuseums.com.ua

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fdu.org.ua/ua/culture

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.honchar.org.ua